

АГРАРНА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

<https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-2-17-3>



НИКОЛАЄНКО Станіслав Миколайович

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік)
НАПН України, ректор Національного університету біоресурсів і
природокористування України, м. Київ, Україна



НИКОЛАЄНКО

Микола Станіславович

доктор філософії, старший
викладач кафедри технології
м'ясних, рибних та морепродуктів
Національного університету біоресурсів і
природокористування України, м. Київ, Україна



Анотація. У статті представлено динаміку розвитку аграрної освіти в Україні за останні десять років, зокрема після входження її до сфери управління Міністерства освіти і науки України в 2015 році. Охарактеризовано зміни в освітньому середовищі та дослідницьких процесах, стан якості освітнього процесу, основні тенденції в забезпеченні кваліфікованими кадрами економіки, вплив пандемії на освітній процес, демографічні зміни, деякі реформи в Україні. Проаналізовано функціонування ринку підготовки кадрів за основними галузями аграрного сектору — рослинництво, тваринництво, лісове господарство; інженерний, енергетичний, інформаційний складники; ситуації з науково-педагогічними кадрами. Розглянуто стан агробіологічної освіти, тенденції її розвитку, описано окремі існуючі виклики та проблеми, запропоновано основні шляхи розвитку, співпраці з бізнесом, способи подолання наявних перешкод. Наголошено на пріоритетності вдосконалення якості освітнього процесу та практичної підготовки студентів через підвищення ролі бізнесу в житті університетів. Констатовано, що громадськості спільно з народними депутатами України доцільно внести пропозиції щодо законодавчого стимулювання витрат на підготовку кадрів та проведення науково-дослідної роботи, а також варто дозволити підприємцям зараховувати до валових витрат затрати на підтримку університетів і коледжів. Обґрунтовано потребу вдосконалення системи державного замовлення, яка повинна працювати з ретельним аналізом реального сектору економіки, враховуючи міжнародний ринок праці, та забезпечувати конституційні права громадян на якісну освіту. Наведений аналіз та пропозиції можуть бути корисними для всіх закладів освіти, оскільки мають узагальнений характер і потребують адекватної реакції всього суспільства, уряду, парламенту, науковців, громадськості.

Ключові слова: аграрний сектор; якість освітнього процесу; держзамовлення; дистанційна освіта; потреба в кадрах; ринок праці; співпраця з бізнесом.

Сучасний світ та місце в ньому освіти і науки.

Основним наслідком глобалізації в економічному й суспільному розвитку України є її широка інтеграція до світової економіки з урахуванням тенденцій міжнародного розподілу ринку праці, міграції капіталу, людських та виробничих ресурсів, а також кризових явищ, викликаних пандемією. У таких умовах особливо гостро постає питання потреби в кваліфікованих працівниках, гармонізації ринку праці й освітянських послуг. Виникає ситуація надмірної підготовки кадрів із певних спеціальностей. Водночас окремі напрями, галузі економіки мають проблеми із заповненням вакансій. Як наслідок, на ринку праці маємо кваліфікаційну «яму» (skills mismatch), коли компетенції працівників або надлишкові, або недостатні для виконуваної роботи (Державний університет комунікацій, 2019), тому підвищення якості людського капіталу й ефективного його використання з урахуванням не тільки потреб України, а й світу, є одним з головних завдань країни.

Як стверджує ізраїльський вчений-історик Ювал Ной Харарі (Yuval Noah Harari), нині всесвіт стоїть перед революційними змінам — злиттям дох могутніх цивілізаційних потоків. З одного боку, біологи розшифровують генетичні таємниці, з іншого — вчені-комп'ютерники дають нам безпрецедентну швидкість обробки даних. Країни, що опанують штучний інтелект, будуть на чолі прогресу. Країни, що не зможуть цього зробити, стануть назавжди «відсталими» (Харарі, 2018). Сценарії майбутнього розвитку світу схематично подано на рис. 1. Народи, нації, їхні уряди, які не усвідомлюють значення розвитку освіти, науки, технологій, можуть бути викинуті за межі цивілізації.



Рис. 1. Сценарії розвитку світу за Ю.Н. Харарі

Тим більше, що світ стоїть не тільки перед загрозами пандемії, а ще й екологічною кризою.

Білл Гейтс (William Henry 'Bill' Gates III) у своїй книзі «Як відвернути кліматичну катастрофу» говорить про сучасні глобальні завдання для людства — не допустити руйнівних наслідків зміни клімату, припинити викидання парникових газів в атмосферу. Тому нове покоління вчених, екологів, фахівців з аграрної, переробної сфери мусить «розробити серйозні плани для досягнення нульових викидів в атмосферу, відвернути катастрофу» (Гейтс, 2021).

За висновками Гейтса, найближчим часом поряд із завданням збільшення на 70 % їжі потрібно скорочувати парникові викиди з 51 млрд тонн на рік аж до нуля. Для цього буде потрібна величезна кількість інновацій, а отже, і гарно підготовлені, сучасні кадри.

Характеристика системи аграрної освіти в Україні. Для визначення тенденцій на ринку освітянських послуг та визначення шляхів гармонізації з ринком праці ми провели короткий ретроспективний аналіз за минуле десятиліття підготовки фахівців у закладах аграрної вищої та фахової передвищої освіти.

Зауважимо, що соціально-економічна криза в Україні, війна на Сході, анексія Криму, пандемія та демографічна криза відобразилися і на вищій освіті держави.

Сьогодні в силу об'єктивних причин аграрний сектор є провідним в економіці країни, забезпечуючи 17 % ВВП та 40 % валютних надходжень. У сільському господарстві функціонують майже 56,5 тис. суб'єктів господарювання, з них — 39 тис. фермерських господарств. Вони використовують 21,6 млн га сільськогосподарських угідь, із них фермерські господарства — 4,3 млн га. У власності агробізнесу перебувають основні засоби вартістю понад 100 млрд грн.

Кількість сільських населених пунктів в Україні складає 28,5 тис., а чисельність сільського населення — 14 млн осіб. У виробництві сільськогосподарської продукції зайнято понад 3 млн населення держави, а кількість домогосподарств в Україні складає 17 млн. У виробництві сільськогосподарської продукції зайнято приблизно 2,6 млн осіб, зокрема на сільськогосподарських підприємствах — 460 тис. осіб.

В Україні діє 21 заклад вищої освіти (зокрема, 3 інститути в структурі закладів вищої освіти) та 104 коледжі, які готують кадри для аграрного сектору за 59 бакалаврськими та 47 магістерськими програмами.

Зазначимо, що з 2010 року загальний контингент студентів в усіх університетах, академіях та інститутах України зменшився майже вдвічі: з 2067 тис. осіб до 1082 тис. осіб (див. рис. 2), у тому числі тих, хто навчався коштом державного бюджету, відповідно на 48 % (з 799 до 382 тис. осіб).

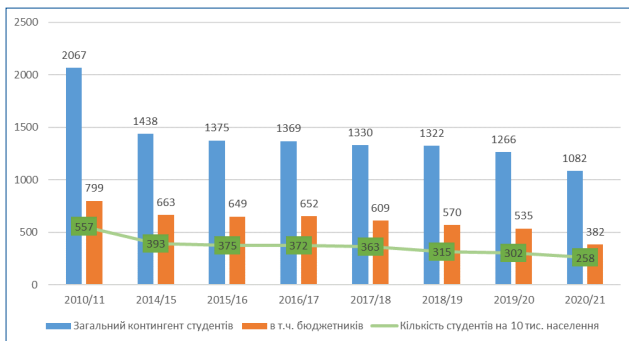


Рис. 2. Динаміка контингенту студентів у ЗВО України (університети, академії, інститути), тис. осіб

Прикрим є те, що загальна кількість студентів на 10 тис. населення України зменшилася з 557 до 258 особи. Водночас у США та Росії цей показник тримається на рівні 580 та 560 студентів на 10 тис. населення.

Не оминула криза й аграрні заклади освіти. Загальний контингент студентів у них зменшився із 160 тис. осіб у 2010 році до 92,1 тис. осіб у 2020 році, у тому числі тих, хто навчався коштом державного бюджету, відповідно з 69 до 38,8 тис. осіб (рис. 3).

Водночас загальна кількість студентів на 10 тис. сільського населення України зменшилася із 117 до 70 осіб.

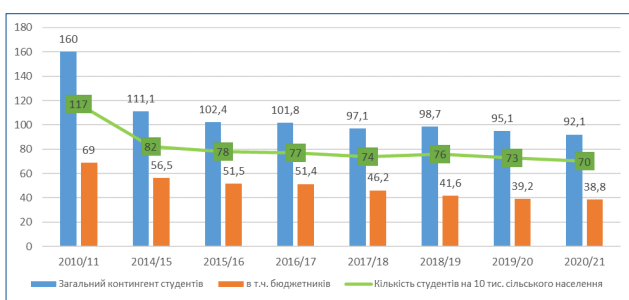


Рис. 3. Динаміка контингенту студентів у аграрних ЗВО (університети, академії, інститути), тис. осіб

На сьогодні із загального контингенту студентів аграрних університетів, академії та інститутів 61,9 тис. осіб (67 %) навчаються на денній і 30,2 тис. осіб (33 %) — на заочній (дистанційній) формах навчання.

На денній формі коштом державного бюджету навчається 32,7 тис. осіб (53 %) і 29,2 тис. осіб (47 %) — коштом фізичних та юридичних осіб.

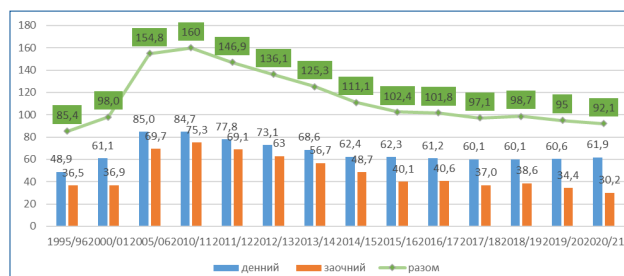


Рис. 4. Динаміка контингенту студентів аграрних ЗВО денної та заочної форм навчання з фінансуванням коштом державного бюджету, тис. осіб

На заочній формі навчання коштом державного бюджету всього навчається 6,1 тис. осіб (20 %) і 24,1 тис. осіб (80 %) — коштом фізичних та юридичних осіб.

Розподіл контингенту студентів по кожному закладу освіти наведено на рис. 5.

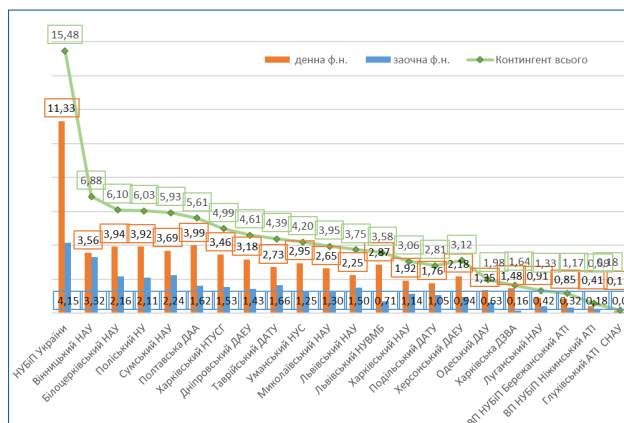


Рис. 5. Контингент студентів у розрізі аграрних закладів вищої освіти за формами навчання всіх джерел фінансування, тис. осіб

Водночас мусимо констатувати, що входження аграрних закладів освіти 2015 року до складу Міністерства освіти і науки України має як позитивні, так і негативні наслідки, зокрема спрощено порядок акредитації та ліцензування спеціальностей, отримання наукових ступенів, вчених звань, друкування наукових статей, відновилася науково-дослідна робота. Проте на тлі загальної кризи дещо погіршилося фінансування закладів освіти, їх утримання. Невирішеними досі є проблеми оподаткування виробництва, оформлення земель, майнових комплексів.

Певні тривожні тенденції спостерігаються і в професійних коледжах. В аграрних коледжах і технікумах загальний контингент студентів скоротився відповідно з 87,2 тис. осіб до 51,2 тис. осіб, у тому числі коштом державного бюджету із 58,5 до 40,6 тис. осіб. Загальна кількість студентів коледжів та технікумів за останні 10 років зменшилася з 64 до 39 осіб на 10 тис. сільського населення України.

Наведений аналіз засвідчує, що загальний контингент студентів аграрних коледжів і технікумів становить понад 51,7 тис. осіб, із них 43,6 тис. осіб (84 %) навчаються на денній та 8,1 тис. осіб (16 %) — на заочній формах навчання (рис. 6 та 7).

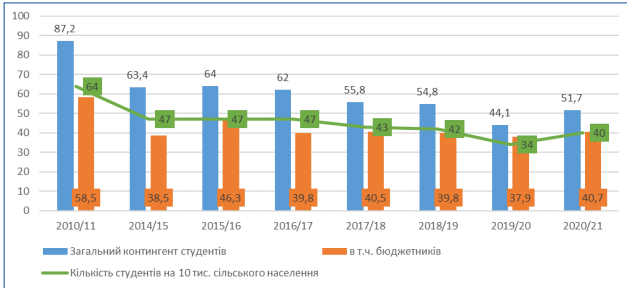


Рис. 6. Динаміка контингенту студентів у аграрних ЗВО (коледжі, технікуми), тис. осіб

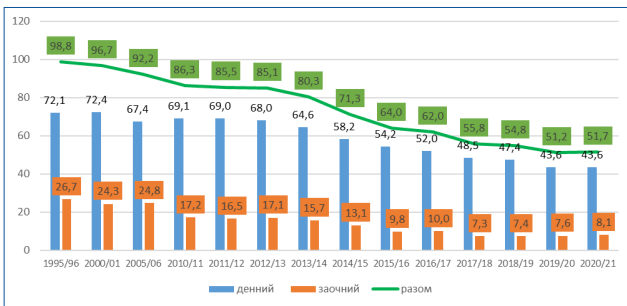


Рис. 7. Динаміка контингенту студентів аграрних коледжів і технікумів за формами навчання всіх джерел фінансування, тис. осіб

Негативно на діяльність коледжів впливають їхня правова невизначеність, передавання їхнього майна місцевим бюджетам, пошук їхнього місця в системі професійної освіти, намагання окремих законодавців об'єднати їх із профтехучилищами.

Як бачимо, загальний контингент студентів, а також контингенти студентів денної та заочної форм навчання коштом державного бюджету та фізичних і юридичних осіб аграрних закладів вищої та фахової передвищої освіти стабільно зменшується, починаючи з 2010 року.

Аналіз обсягів зарахування вступників на денну форму навчання показує, що за профільними аграрними спеціальностями обсяги прийому студентів на початковий цикл навчання коштом державного бюджету мають також тенденцію до стабільного падіння (рис. 8). Так, прийом бакалаврів зі спеціальності «Агрономія» 2010 року становив 2167 осіб, 2015 року — 1266 осіб, а 2020 року — 1095 осіб, що майже вдвічі менше, ніж 2010 року, і на 171 особу менше, ніж у 2015 році. Прийом студентів ОС «Молодший спеціаліст» аналогічно зменшено з 1583 осіб у 2010 році до 1362 осіб у 2020 році.

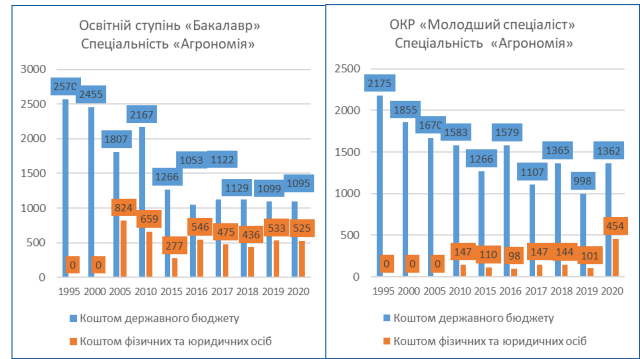


Рис. 8. Динаміка зарахування студентів на денну форму навчання зі спеціальності «Агрономія», осіб

На контингент студентів аграрних коледжів негативно вплинуло не зовсім виважене рішення законодавців про вступ випусників до ЗВО після закінчення коледжу на основі двох обов'язкових ЗНО. Цей крок змушує педагогічні колективи переглядати навчальні плани і програми, скорочувати професійні складники, збільшуючи загальноосвітні, відмовляючись від спеціалізованих курсів — фізика для агронома, хімія для харчовика і т. ін.

Зазначимо, що зменшення підготовки спеціалістів-агрономів відбувається на тлі значного зростання виробництва зернових та зернобобових культур, запровадження складних органічних технологій, точного (прецизійного) землеробства. Валове виробництво зернових склало в 1995 році 36 млн т, а 2020 року — 65,4 млн т.

Стабільний спад відбувається і в прийомі на навчання фахівців для галузі тваринництва (рис. 9). Так, обсяги прийому до ЗВО ветеринарів скоротилися з 1527 осіб у 2010 році до 1083 осіб у 2015 році і до 1026 осіб у 2020 році. Відповідно і прийом до коледжів і технікумів скоротився з 1564 осіб до 1287 осіб і 945 осіб.

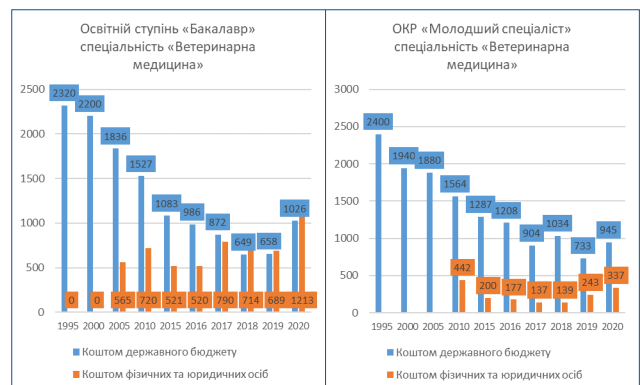


Рис. 9. Динаміка зарахування студентів на денну форму навчання зі спеціальності «Ветеринарна медицина», осіб

Аналогічно є ситуація з підготовкою технологів тваринницької галузі (рис. 10). Зі спеціальності «Технологія виробництва і переробки продукції

тваринництва» втричі зменшено відповідний набір на бакалаврів і вдвічі — на «Молодшого спеціаліста» (молодшого фахового бакалавра).

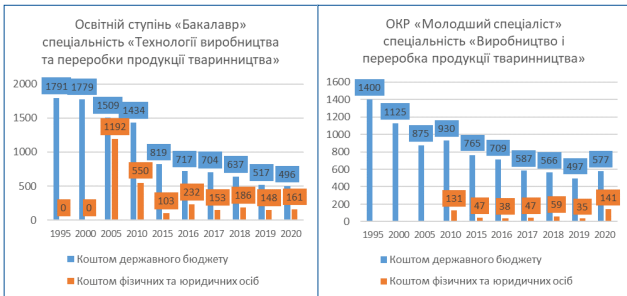


Рис. 10. Динаміка зарахування студентів на денну форму навчання зі спеціальності «Технології виробництва та переробки продукції тваринництва», осіб

Змушені також констатувати, що зменшився обсяг прийому за державним замовленням освітнього ступеня «Бакалавр» за спеціальністю «Агроінженерія» (рис. 11). Тут скорочення відбулося у 2015 році на 830 осіб порівняно з 2010 роком і на 769 осіб у 2020 році порівняно з 2010 роком. Прийом до коледжів і технікумів майже стабільний, але має також тенденцію до падіння.

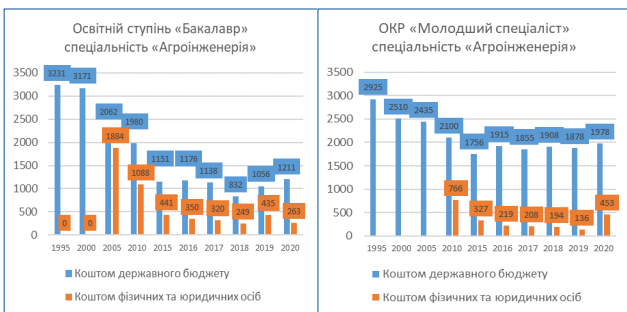


Рис. 11. Динаміка зарахування студентів на денну форму навчання зі спеціальності «Агроінженерія», осіб

Аналіз діяльності аграрних закладів освіти говорить про добре напрацьовану систему їхньої взаємодії, узгодження навчальних планів та програм. Добре себе зарекомендувала ступенева форма підготовки кадрів в аграрних закладах освіти, яку започаткували ще двадцять років тому. Випускники коледжів за обраною спеціальністю успішно продовжують навчання у профільних ЗВО, економлячи в рік до одного мільярда гривень бюджетних коштів (рис. 12, 13).

Тому законодавцям слід внести зміни до Закону України «Про вищу освіту» і передбачити продовження навчання випускників коледжів у закладах вищої освіти не через вступ, як це роблять школярі, а через професійний відбір (можливо, і через тестування), адже студенти коледжів не вступають на перший курс, а продовжують навчання на

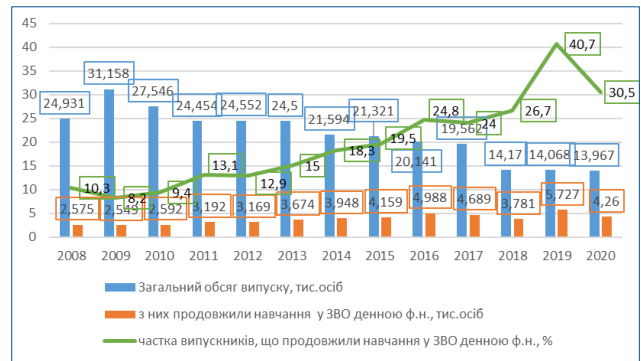


Рис. 12. Динаміка загальних обсягів випуску фахівців-початківців ОКР «Молодший спеціаліст» та реалізація ступеневої освіти

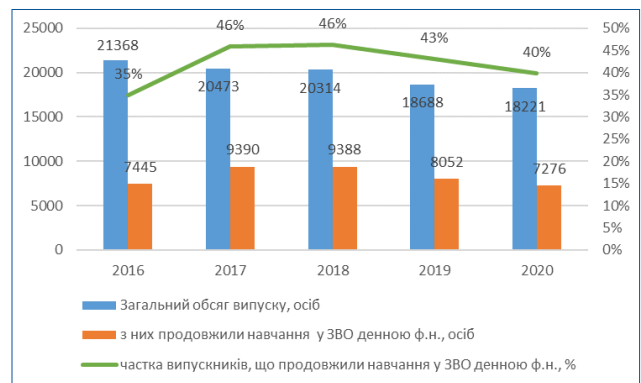


Рис. 13. Динаміка загальних обсягів випуску ОС «Бакалавр» та реалізація ступеневої освіти

2-3 курсі за спеціальностями 2-3-річних бакалаврських програм.

На нашу думку, не витримує критики і питання про те, навіщо всі бакалаври вступають до магістратури. Насправді таких у минулому році виявилося не більше 40 % (рис. 14).

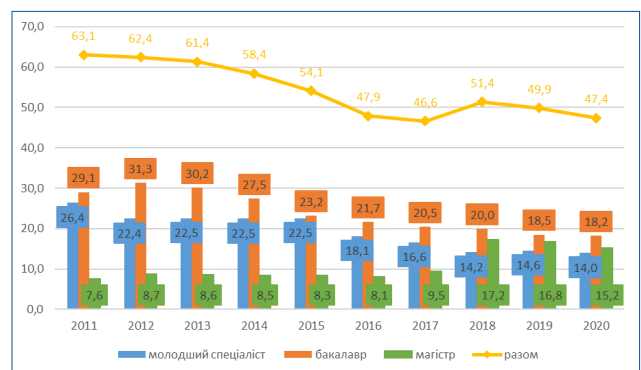


Рис. 14. Динаміка випуску фахівців денної та заочної форм навчання всіх джерел фінансування, тис. осіб

Загальний випуск молодших спеціалістів — 13 967 осіб, у тому числі 11 512 осіб за денною формою навчання, з яких 9862 осіб навчалися коштом державного бюджету, та 2455 осіб заочної форми навчання, з яких 1249 осіб навчалися коштом державного бюджету.

Система ступеневої підготовки надає широкі можливості для задоволення освітніх потреб людини, підвищує гнучкість та всебічність підготовки фахівців, рівень їхнього соціального захисту відповідно до економічних змін та потреб ринку праці, забезпечує здобуття бажаної кваліфікації або її підвищення за обраним напрямом професійного спрямування.

Загальні обсяги випуску фахівців в аграрних закладах освіти з повною вищою освітою 2020 року становили 15 192 особи, у тому числі за денною формою навчання 8192 особи, з яких 4645 осіб навчалися коштом державного бюджету, та 7000 осіб заочної форми навчання, з яких 1180 осіб навчалися коштом державного бюджету.

Аналіз працевлаштування випускників та потреба в кадрах для держави. Загальний випуск фахівців освітніх ступенів та освітньо-кваліфікаційного рівня має стабільну тенденцію до зниження, що відповідає динаміці обсягів прийому вступників.

За даними Державної служби статистики України, середньооблікова кількість штатних працівників у квітні 2021 року в сільському, лісовому та рибному господарствах становить 401,1 тис. осіб, а заробітна плата — 12,5 тис. гривень (Державна служба статистики України, 2021).

Кількість безробітних в Україні, зареєстрованих в Державній службі зайнятості, становить 379 тис. осіб, у тому числі в сільському, лісовому та рибному господарствах — 36,4 тис. осіб. Кількість вакансій, зареєстрованих у Державній службі зайнятості, становить 69 тис., у тому числі в сільському, лісовому та рибному господарствах — 5,7 тис. вакансій, що становить 6 осіб на одну вакансію.

Кількість безробітних з-поміж осіб, які впродовж року з дня закінчення закладів вищої освіти зареєструвалися в державній службі зайнятості, у

2019 році становила 9560 осіб, із них з повною вищою освітою — 2889 осіб, незакінченою вищою освітою — 2691 особа, фахівців-початківців — 3941 особа та тих, хто має професію, — 39 осіб.

Ми також проаналізували працевлаштування випускників, зокрема зі спеціальності 211 «Ветеринарна медицина» з повною вищою освітою. Випуск ветеринарних лікарів 2020 року склав 951 особу, що становить 6 % від загального випуску фахівців в аграрних університетах. Аналіз свідчить, що 83 % випускників працевлаштувалися за фахом, а саме: 50 % (482 ос.) — у комерційних установах, 27 % (257 ос.) — державних органах, 3 % (27 ос.) — продовжили навчання (наука), 2 % (22 ос.) — виїхали за кордон; майже 1 % (6 ос.) — залучені до науково-педагогічної діяльності. При цьому лише 17 % (157 ос.) працевлаштувалися не за фахом.

Спільно з науковцями Національного університету біоресурсів і природокористування України, Українським клубом аграрного бізнесу, Асоціацією «Укראгроосвіта» ми проаналізували ситуацію на ринку праці, потребу в основних галузях АПК та чисельність студентів, що навчаються за цими спеціальностями.

Забезпеченість професійними кадрами фахівців з харчових технологій, лісового господарства, галузевого машинобудування, автоматизації АПК коливається від 7 % до 30 %.

Крім того, спільно з Громадською Радою освітан і науковців України проаналізовано вступ до магістратури за основними педагогічними спеціальностями (табл. 1). З'ясовано, що на 15 тис. діючих шкіл в Україні буде готуватися вкрай мізерна кількість магістрів з хімії, біології, фізики чи математики. На цю тенденцію оперативно мусить відреагувати уряд, місцева влада. Напевно, осторонь цих процесів не повинна стояти і Національна академія педагогічних наук України.

Таблиця 1

Аналіз складання ЄВІ в педагогічних університетах за окремими спеціальностями, 2021 р.

Спеціальність	Спеціалізація	Кількість випускників бакалаврату	З них зареєстрованих на ЄВІ/ЄФВВ	Кількість осіб	Кількість осіб, які успішно склали (100 або більше балів) ЄВІ/ЄФВВ	%	
						тих, хто складав	випуску
014 Середня освіта	014.01 Українська мова і література	3576	1090	1086	664	61%	19%
014 Середня освіта	014.04 Математика	1352	514	512	289	56%	21%
014 Середня освіта	014.05 Біологія	1353	435	434	189	44%	14%

Таблиця 1 (продовження)

Спеціальність	Спеціалізація	Кількість випускників бакалаврату	З них зареєстрованих на ЄВІ/ЄФВВ	Кількість осіб	Кількість осіб, які успішно склали (100 або більше балів) ЄВІ/ЄФВВ	%	
						тих, хто складав	випуску
014 Середня освіта	014.05 Біологія та здоров'я людини	231	97	97	38	39%	16%
014 Середня освіта	014.06 Хімія	388	131	131	62	47%	16%
014 Середня освіта	014.08 Фізика	551	202	202	111	55%	20%
091 Біологія	—	2395	708	707	449	64%	19%
102 Хімія	—	799	315	315	254	81%	32%
104 Фізика та астрономія	—	410	168	167	143	86%	35%
111 Математика	—	467	210	210	174	82%	37%
Усього		11522	3870	3861	2373	62%	21%

Ми також проаналізували, як вплинуло чергове обмеження під час вступу, зокрема введення єдиного вступного випробування з іноземної мови на вступ до магістратури (табл. 2). Як бачимо, ситуація непроста, навіть катастрофічна. Про це ми доповідали на засіданні Ради з аграрної освіти при Міністерстві освіти і науки України 19 липня 2021 року (МОН України, 2021).

Ми свідомі того, що сучасне виробництво вимагає знання іноземної мови. Проте лише наказами та директивними методами успіху не досягти. Потрібна системна робота щодо вивчення іноземної мови в Україні, починаючи з дитсадка, школи, використовуючи соціальні мережі, організовуючи спілкування з носіями мови, поїздки за кордон тощо.

Таблиця 2

Аналіз впливу запровадження ЄВІ з іноземної мови під час вступу до магістратури

Код	Найменування спеціальності	Випуск 2021 ОС «Бакалавр»	Зареєстровані на ЄВІ 2021	Зареєстровані до випуску, %	Подолали поріг «склав»	Подолали поріг, %	Склали до випуску, %
208	Агроінженерія	776	570	73%	179	31%	23%
201	Агрономія	1569	1074	68%	436	41%	28%
202	Захист і карантин рослин	175	131	75%	55	42%	31%
203	Садівництво та виноградарство	65	62	95%	28	45%	43%
204	Технологія тваринництва	786	555	71%	224	40%	28%
205	Лісове господарство	408	239	59%	82	34%	20%
206	Садово-паркове господарство	223	128	57%	41	32%	18%
207	Водні біоресурси та аквакультура	183	123	67%	50	41%	27%
211	Ветеринарна медицина	465	332	71%	166	50%	36%
181	Харчові технології	575	384	67%	159	41%	28%

Таблиця 2 (продовження)

Код	Найменування спеціальності	Випуск 2021 ОС «Бакалавр»	Зареєстровані на ЄВІ 2021	Зареєстровані до випуску, %	Подолали поріг «склав»	Подолали поріг, %	Склали до випуску, %
101	Екологія	356	236	66%	92	39%	26%
103	Науки про Землю	10	10	100%	5	50%	50%
133	Галузеве машинобудування	283	225	80%	79	35%	28%
141	Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка	563	413	73%	159	38%	28%
144	Теплоенергетика	—	—	—	—	—	—
151	Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології	70	41	59%	28	68%	40%
161	Хімічні технології та інженерія	—	—	—	—	—	—
162	Біотехнології та біоінженерія	78	63	81%	45	71%	58%
163	Біомедична інженерія	—	—	—	—	—	—
183	Технології захисту навколишнього середовища	34	30	88%	7	23%	20%
187	Деревообробні та меблеві технології	37	15	41%	7	47%	19%
192	Будівництво та цивільна інженерія	360	267	74%	111	42%	30%
193	Геодезія та землеустрій	506	395	78%	148	37%	29%
194	Гідротехнічне будівництво, водна інженерія та водні технології	22	22	100%	6	27%	27%
212	Ветеринарна гігієна, санітарія і експертиза	—	—	—	—	—	—
231	Соціальна робота	37	36	97%	21	58%	56%
241	Готельно-ресторанна справа	41	34	83%	12	35%	29%
242	Туризм	125	84	67%	30	36%	24%
274	Автомобільний транспорт	103	59	57%	14	24%	14%
015	Професійна освіта	45	40	89%	20	50%	44%
051	Економіка	293	238	81%	97	41%	33%
071	Облік і оподаткування	1087	757	70%	257	34%	23%

Таблиця 2 (продовження)

Код	Найменування спеціальності	Випуск 2021 ОС «Бакалавр»	Зареєстровані на ЄВІ 2021	Зареєстровані до випуску, %	Подолали поріг «склав»	Подолали поріг, %	Склали до випуску, %
072	Фінанси, банківська справа та страхування	647	448	69%	185	41%	29%
073	Менеджмент	812	588	72%	255	43%	31%
075	Маркетинг	303	212	70%	103	49%	34%
076	Підприємництво, торгівля та біржова діяльність	216	156	72%	50	32%	23%
РАЗОМ за всіма спеціальностями		11253	7967	71%	3151	40%	28%

В університеті студенти вчать фахову, спеціальну термінологію, а іспит ЄВІ діагностує загальні знання мови, правила, граматику тощо. Вважаємо, що доцільно було б переглянути також зміст вивчення іноземних мов у ЗВО та провести атестацію науково-педагогічних працівників, які викладають іноземну мову. Національний університет біоресурсів і природокористування України запровадив безкоштовні курси з підготовки до складання ЄВІ для всіх студентів. Цей досвід варто поширювати.

Кадровий склад науково-педагогічних працівників, які працюють в аграрних закладах вищої освіти. Цікавість викликає і проблема кваліфікованості науково-педагогічних працівників аграрних закладів освіти. Підготовку фахівців у них здійснюють 6439 штатних науково-педагогічних працівників, з-поміж яких 5150 (80 %) докторів філософії та докторів наук, 682 (10,6 %) професорів, 3154 (49,0 %) доцентів, 37 (0,6 %) старших дослідників.

Аналіз якісного складу науково-педагогічних працівників свідчить, що за останні 15 років на 100 студентів наведеного контингенту кількість докторів наук збільшилася з 1,0 осіб до 1,3 особи, а кількість докторів філософії — відповідно із 6,2 до 6,7 осіб (рис. 15, 16).

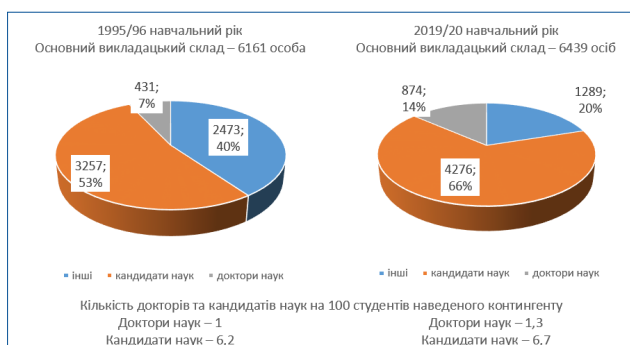


Рис. 15. Якісний склад науково-педагогічних працівників ЗВО за науковими ступенями, осіб / %

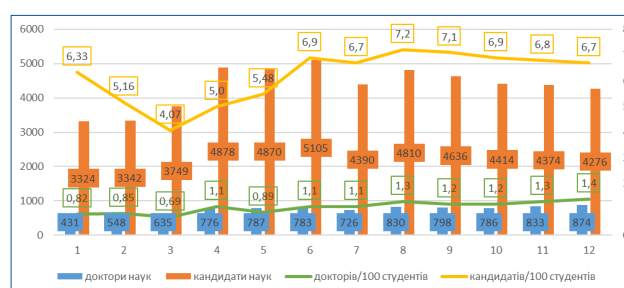


Рис. 16. Динаміка кількості НПП аграрних ЗВО з науковими ступенями із розрахунку на 100 студентів наведеного контингенту, осіб

Аналогічні якісні зміни відбуваються і в складі науково-педагогічних працівників з ученими званнями. Так, на 100 студентів наведеного контингенту кількість професорів за аналогічний період збільшилася з однієї особи до 1,1, проте кількість доцентів зменшилася з 5 осіб до 4,9 осіб.

За формальними показниками кадровий склад науково-педагогічних працівників поліпшився. Проте якісний склад, вікові тенденції є критичними. Бачимо певне старіння науково-педагогічних кадрів, небажання талановитої молоді йти на викладацьку роботу, певну відірваність педагогів від реального сектору, застарілу матеріально-технічну базу, низький рівень дослідництва, погіршення баз практик.

Гостро назрілою для вирішення є проблема забезпечення житлом науково-педагогічних працівників, унесення змін до законодавства, які б дали змогу закладам вищої освіти вкладати свої кошти в житлове будівництво, використовувати для цих цілей землі, які є у власності освітніх закладів.

Замість висновків — пропозиції щодо поліпшення стану аграрної освіти. Постійне оновлення вищої аграрної освіти, на наш погляд, є безальтернативним. Його мета — *якісна освіта, інтегрована в Європейський освітній простір, «конвертований» диплом, забезпечення високотехно-*

логічного та інноваційного розвитку країни, самореалізація особистості, задоволення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях.

Шляхи вирішення — пошук і виховання мотивованого студента, кваліфікованого викладача, щедра розумна держава, добре оплачувані робочі місця, системна профорієнтаційна робота, а також створення стимулів для партнерства бізнесу із закладами освіти.

Очікувані результати — розвинута економіка, добробут суспільства, гарантовані права і можливості, процвітання українського села і міста.

Ризики і можливі негативні наслідки — оптимізація (закриття, об'єднання тощо) закладів освіти скорочення бюджетного складника і розширення комерційного, звуження доступу до навчання сільських дітей, деградація соціальної та виробничої сфери, а також втрата робочих місць для науково-педагогічних працівників.

Якщо говорити про можливі економічні досягнення країни, рівень життя, демографічну ситуацію, міграцію населення, розглядаючи це зокрема і як результат освітянської діяльності з підготовки кадрів, то матимемо поки що невтішний результат, який не потребує додаткових коментарів.

Ще одне питання, яке ми сором'язливо обходимо, — ринок праці. Не може ринок освітянських послуг бути зорієнтований лише на ринок праці України. Якщо так, то навіщо нам була потрібна Європейська інтеграція, Болонський процес, «конвертований» диплом і європейський досвід запровадження кредитної трансферно-накопичувальної системи, не говорячи вже про знання іноземної мови. Будемо відвертими: стан економічного розвитку країни не передбачає особливо збільшення національного валового продукту, а відповідно і створення нових робочих місць.

Отже, хочемо ми чи не хочемо, але значна кількість молодих людей буде змушена виїжджати за кордон на роботу і працювати там, на жаль, здебільшого не за фахом. А за такої ситуації, напевно, варто реагувати і на потреби світового ринку праці. Час настав думати не тільки про державу, а й про окремо взятого українця, його добробут. Не можна нескінченно скорочувати підготовку фахівців, економити на освіті. Рано чи пізно фахівці знадобляться.

Науково-педагогічну громадськість, аграрний бізнес, учених, роботодавців, студентів хвилює певна заангажованість окремих законодавців, урядовців, репресивний характер реформ у вищій

школі. Нам ззовні весь час нав'язують усілякі заборони, обмеження. Ні про яку демократію, автономію закладів вищої освіти не йдеться, коли науково-педагогічні колективи нині практично не впливають на вступ до закладів вищої освіти, а «широкий конкурс» нівелює всю профорієнтаційну роботу. Потрібно зберегти, без сумніву, вступ через зовнішнє незалежне оцінювання (але хай це роблять самі абітурієнти, обираючи «свій» університет); обмежити кількість заяв на вступ (дві-три) і не примушувати ціле літо тисячі членів приймальних комісій рахувати сотні тисяч пустих заяв абітурієнтів, а в кінці отримати від усього цього процесу «пшик». За «широкого конкурсу» абітурієнт часто-густо після зарахування не приходять туди, куди його зарахував комп'ютер, а заклади вищої освіти залишаються без студентів...

В Україні у зв'язку із земельною реформою є гостра необхідність унормування *земельних питань*, тому Міністерству аграрної політики та продовольства України, Державній службі України з питань геодезії, картографії та кадастру спільно з Міністерством освіти і науки України потрібно взяти цю проблему під особливий контроль та провести серію нарад щодо прискорення оформлення земельних актів, недопущення порушень земельного законодавства, вилучення земель у закладів освіти.

Необхідно приділити увагу *підвищенню якості освітнього процесу*, удосконаленню онлайн-навчання, зміцненню матеріально-технічної бази, завершенню процедури створення та оновлення електронних навчальних платформ, широкому застосуванню «змішаного» навчання. Необхідним є вдосконалення наявної бази практик, зокрема перехід від групових до індивідуальних практик. Нагальною є тема фінансової автономії університетів і коледжів, спрощення ведення господарських операцій, посилення зв'язків з академіями, зокрема Національною академією педагогічних наук України та Національною академією аграрних наук України.

На нашу думку, Міністерству освіти і науки України варто внести пропозиції щодо *спрощення процедури закупівель* під час проведення сільськогосподарських, науково-дослідних робіт.

Актуальною є плідна співпраця з міністерством, подолання бюрократичних процедур у діяльності міністерств і відомств, зокрема під час затвердження статутів університетів та коледжів, списання майна, проведення всіляких погоджень тощо.

Ураховуючи погіршення матеріального стану сільської молоді, доцільним є вивчення питання про відтермінування, а можливо, і перегляд обов'язкового запровадження індикативної вартості навчання на період економічної кризи, пандемії.

Не можна залишати поза увагою гострі проблеми, як-от вжиття невідкладних заходів по боротьбі з пожежами. Народні депутати України повинні ініціювати *виділення окремим рядком у бюджеті* хоча б 1 млрд грн на боротьбу з пожежами, ліквідацію техногенних небезпек.

Звичайно, на першому плані завжди мусить бути *підвищення якості освітнього процесу*, практичної підготовки студентів, зокрема шляхом підвищення ролі бізнесу в житті університетів. Громадськості спільно з народними депутатами України доцільно внести законодавчі пропозиції щодо стимулювання витрат на підготовку кадрів та проведення науково-дослідної роботи. Було б варто дозволити підприємцям зараховувати у валові витрати затрати на підтримку університетів і коледжів.

Тривожною є ситуація із забезпеченням закладів вищої освіти та академічних установ науково-педагогічними кадрами, тому життя вимагає вжити комплексних заходів щодо вирішення кадрових, соціальних проблем, зокрема стимулювати будівництво житла для науково-педагогічних працівників, нових гуртожитків для студентів, аспірантів.

Потребує вдосконалення система державного замовлення, яка повинна працювати на ретельному аналізі реального сектору економіки, враховуючи міжнародний ринок праці, та забезпечувати конституційні права громадян на якісну освіту.

На якість освітнього процесу дуже істотно вплинув карантин, пандемія. Дослідження Програми міжнародного оцінювання студентів (PISA), яка заміряла якість знань, засвідчило, що студенти, які конспектують лекції ручкою, розмірковують разом з професором, набагато краще засвоюють матеріал, ніж коли вони машинально набирають цей текст на комп'ютерах (Мазорчук та ін., 2019). Напевне, ця проблема мусить бути в полі зору і вчених Національної академії педагогічних наук України, зокрема Інституту вищої освіти.

Непростими є соціальні складники, технічні проблеми. Згідно з даними моніторингових опитувань Інституту соціології НАН України за 2020 рік, майже чверть усіх респондентів не користуються інтернетом (Інститут соціології НАН України, 2020).

З досвіду японців відомо, що із сотень тисяч студентів, які навчалися дистанційно за річними програмами, лише 5-7 % отримали сертифікати про закінчення навчання (Kang, 2021).

Ці та інші виклики науково-педагогічна громадськість, Міністерство освіти і науки України, уряд, парламент, академії наук мусять враховувати в повсякденному житті. Потрібно посилити якість мереж інтернету, сконцентруватися на побудові соціальних науково-освітніх програм, платформ, створення віртуальних технологій та ін.

Аграрний сектор економіки, природоохоронна, екологічна діяльність потребують реальної уваги і переосмислення, серйозної підтримки як з боку держави, науковців, так і вітчизняного бізнесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Гейтс, Б. (2021). *Як відвернути кліматичну катастрофу. Де ми зараз і що нам робити далі* (Ю. Костюк, пер. з англ.). Київ: Лабораторія.
- Державна служба статистики України. (2021). *Головна*. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Державний університет комунікацій, кафедра комп'ютерних наук. (2019, 10 грудня). *Кваліфікаційна яма: проблема підготовки майбутніх фахівців ІТ та ІКТ*. <https://bit.ly/3BfрT50>
- Єдина державна електронна база з питань освіти. (2021). *Вступна кампанія 2021*. Державне підприємство «Інфоресурс». <https://vstup.edbo.gov.ua/>
- Інститут соціології НАН України. (2020). *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*, (7). Київ: Інститут соціології НАН України. <https://bit.ly/3kF2ymD>
- Мазорчук, М., Вакуленко, Т., Терещенко, В., Бичко, Г., Шумова, К., Раков, С., Горох, В., Ткач, П., Простакова, Ю., & Кузнецова, Ю. (2019). *Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018*. Український центр оцінювання якості освіти. Київ: УЦОЯО. <https://bit.ly/3sYPn3z>
- Міністерство освіти і науки України. (2021, 19 липня). *У МОН відбулося засідання Ради з питань аграрної освіти*. <https://mon.gov.ua/ua/news/u-mon-vidbulosya-zasidannya-radi-z-pitan-agnaranoi-osviti>
- Степаненко, В.П. (2021). Соціальні наслідки пандемії COVID-19 у контексті суспільної трансформації в Україні: соціологічний підхід : За матеріалами наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 14 квітня 2021 року. *Вісник Національної академії наук України*, (5), 33-46. <https://doi.org/10.15407/visn2021.05.033>
- Український центр оцінювання якості освіти. (2021). *Вступні до магістратури*. <https://testportal.gov.ua/yev-i-inozemna-yefvv-pravo/>
- Харарі, Ю.Н. (2018). *21 урок для 21 століття* (О. Дем'янчук, пер. з англ.). Київ: Форс Україна.
- Kang, B. (2021) How the COVID-19 Pandemic is Reshaping the Education Service. In J. Lee, S.H. Han (Eds.), *The Future of Service Post-COVID-19 Pandemic*, 1 (pp. 15-36). Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-33-4126-5_2

AGRICULTURAL EDUCATION IN THE CONTEXT OF HIGHER EDUCATION REFORM IN UKRAINE: CURRENT CHALLENGES AND TRENDS IN THE AGRICULTURAL SECTOR

Stanislav Nikolaienko

*DSc in Pedagogy, Professor, Full Member (Academician) of NAES of Ukraine, Rector,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine*

Mykola Nikolaienko

*PhD, Senior Lecturer of the Department of Meat, Fish and Seafood Technologies,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine*

Abstract. *The dynamics of agricultural education in Ukraine development over the last decade and after joining the Ministry of Education and Science of Ukraine in 2015 are presented in the paper. The changes in the educational and research processes, state of educational process quality, main trends in providing qualified personnel for the economy, pandemic influence on the educational process, demographic changes, some reforms in Ukraine are characterized. The educational services market is analyzed according to main branches of the agricultural sector — crop production, animal husbandry, forestry; engineering, energy, and information components; situation with the academic staff. The state of agrobiological education, its development trends is considered in the paper; some existing challenges and problems are described; the main directions of development, cooperation with business, ways to overcome the existing obstacles are suggested. The priority of improving the quality of the educational process and students' practical training by increasing the role of business in the universities' life is emphasized. The public together with the People's Deputies of Ukraine should make suggestions on the legislative incentives for spending on specialists training and conducting research. The entrepreneurs should be allowed to include the costs for supporting universities and colleges in the gross costs. The need for state order system improvement is grounded; it should work with a thorough review of the real sector of the economy, taking into account the international labor market, and ensure the constitutional rights of citizens to quality education. The given analysis and suggestions can be helpful for all education intuitions as they are generalized and require a proper response from the whole society, government, parliament, researchers, and the public.*

Keywords: *agricultural sector; quality of educational process; state order; distance education; staffing needs; labor market; cooperation with business.*

Дата публікації: 1 вересня 2021 р.